

‘Ik ben de opstanding en het leven’

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Inleiding

Gemeente van Christus,

‘Sterven is doodeenvoudig. Iedereen kan het,’ de uitspraak is van René Gude, de Denker des Vaderlands, en zelf doodziek.¹ Hij vertelt in het boekje met deze titel hoe de filosofie hem helpt om te gaan met de dood. Het zijn niet de bezwingelingen die helpen. Het is niet je verstand zelf waardoor je het tenslotte kunt uithouden. En toch is er troost, juist in het denken. Het helpt als je bedenkt dat iedereen ziek kan worden en tenslotte zal sterven. Het helpt ook dat er, wanneer jij er niet meer bent, een hele groep om je heen is, die doorgaat. Eigenlijk is het voor hen moeilijker dan voor jou. Zij moeten straks leven met een gemis. Jij hebt daar dan zelf geen last meer van.

Ondertussen is enige scepsis over de grote schijnbaar oplossende woorden van mensen terecht. Verdriet hoort erbij. Het is goed dat niet te ontkennen. ‘Stoïcijns zijn betekent ten diepste niet dat je je emoties moet neerknuppelen, integendeel, stoïcijns zijn betekent dat je je emoties op hun beloop moet laten.’² Juist wanneer je kunt huilen, kun je ook verder. Wring en dwing met je verstand je emoties niet in kanalen waar nieuwe en soms bijna niet te verdragen spanningen uit voort komen. Ik zeg het met mijn eigen woorden: Mijd het overstatement. Durf het leven te nemen, niet alleen zoals het komt, maar ook zoals het gaat.

Dit is waar: Je kunt niet dood *zijn*. Als jij er bent, dan besta je dus en is de dood er niet. Als de dood er straks zal zijn (wonderlijk om te zeggen), ben jij er niet meer. Dit is volgens de Griekse filosoof Epicurus (341-271) een van de belangrijkste redenen waarom een mens met vertrouwen mag leven. Je gemoedrust mag erop gebaseerd zijn dat noch je successen, noch je falen hier enige verandering in brengen.³ Het is niet de angst voor wat er kan komen na de dood, een straf of een beloning, die maakt dat wij goed kunnen leven. Dat doen we vanwege de goedheid van het leven zelf, waarvan we genieten waar mogelijk.

Het is misschien ongebruikelijk om het zo te zien, maar de gemoedrust waarmee Jezus reageert op verontrustende berichten, doet mij denken aan die houding van Epicurus. Toen de leerlingen in de boot werden overvallen door een storm en in paniek raakten, lag Jezus in diezelfde boot rustig te slapen.⁴ Als hem nu wordt gemeld dat zijn vriend ernstig ziek is, gaat hij niet direct en haastig op weg om hem te redden. Jezus

merkt rustig op dat deze ziekte ‘niet ten dode’ is.⁵ Jezus is geen geestelijke brandweerman, voortdurend bezig geestelijke (of lichamelijke) brandjes te blussen. Dit is ook geen onverschilligheid. Eerder is het een vorm van onverstoorbaarheid, een Godsvertrouwen dat ik herken als een ten diepste stoïcijnse levenshouding. De naam ‘Lazarus’ betekent God heeft geholpen.⁶ Maar God heeft niet geholpen, tenminste in dit verhaal was het niet op tijd. Lazarus sterft. Dat talmen van Jezus lijkt in dat licht ongeïnteresseerd of zelfs kil. Is Jezus te druk met andere zaken? Gaat zijn vriend, die in levensgevaar verkeert, hem dan niet ter harte? Is hij bang voor de Joodse autoriteiten in Judea? Dat wordt niet bedoeld. Nadrukkelijk vertelt de evangelist dat Jezus hield van deze mensen, Lazarus en zijn zusters.⁷

Overigens, waarom zou er voor één mens een uitzondering gemaakt worden? Omdat Lazarus toevallig de vriend van Jezus was? Moet hij daarom worden gered? En al die andere mensen dan, ook stervend in Jezus’ tijd? Maar zelfs deze Lazarus, als hij dan al uit de dood was terug gekomen, is, alweer wonderlijk om te zeggen ‘opnieuw gestorven’. Zou het kunnen dat Jezus heeft willen laten zien dat die dood niet *wezenlijk* is? Zouden we zo het hele verhaal veel beter tot ons kunnen nemen, wanneer we het beschouwen als een grote uitnodiging om zelfbewust in de houding van Jezus te gaan staan, wanneer het leven op een einde loopt. Die houding is altijd vol verwachting naar God, vol verlangen naar zijn vrede en recht en vol van liefde voor de mensen. Dat zijn mensen die doorgaan, die verder moeten, ook wanneer een geliefde is gestorven. Voor Johannes is de opwekking van Lazarus cruciaal voor de betekenis van het hele evangelie.⁸ Het is belangrijk dat we dit tot ons laten doordringen. Want het is naar de letter genomen, en met het verstand doordacht, onmogelijk wat hier gebeurt. Maar mag het ook op een andere manier worden gehoord? Tenslotte is het leven van Jezus zelf in het geding, net zo goed als dat van ons allemaal.

Dit aangrijpend verhaal over leven, liefde en dood staat dus in het hart van het Johannesevangelie en het is misschien wel het hele evangelie in een miniatuur. Een geliefd mens sterft. Ziek worden kan iedereen. Het is dus niet de vraag, waarom Lazarus? Waarom ik? We zijn allemaal kwetsbare, sterfelijke, mensen. Er zijn niet doodzieke mensen links en hulpverleners rechts. We zitten allemaal in hetzelfde schuitje. En de redding van Godswege komt, letterlijke gesproken, per definitie te laat, ondanks liefde en tranen. Religie faalt. ‘Jezus weende...’ Het is de kortste tekst van de bijbel. In een goedbedoelde poging om de bijbel begrijpelijk te

maken hebben de NBV-vertalers ervan gemaakt 'Jezus begon ook te huilen,' zeg maar net als iedereen. Dat is mij veel te plat. Jezus wordt ontroerd weergegeven, vanwege de dood van een vriend. Het raakt mij dat hij zo werd geraakt. Aan de onbeholpenheid van de religie zelf wordt uitdrukking gegeven. Ik herken mijn onmacht in een uit het veld geslagen Jezus.

Ieder mens is deze Lazarus. Hij is hier dus niet in de eerste plaats een individu. Hij staat symbool voor onbeschrijfelijk veel menselijk lijden, ja voor het opgesloten zijn van het leven in de dood. Ik weet dat er uitleggers zijn die het hele verhaal, ja die het complete optreden van Jezus van Nazareth, als één grote goedbedoelde mythe beschouwen.⁹ Dat lijkt mij onjuist. Jezus van Nazareth heeft geleefd. Dat is, ook onder ongelovige historici, nauwelijks omstreden. Maar hoe zich de oorspronkelijke historische feiten van dat leven verhouden tot de in de evangeliën geboodschapte Christus, dat kunnen wij niet meer reconstrueren. Het is alleen maar eerlijk om dat onder ogen te zien. In een verhaal als dat van de opwekking van Lazarus komt die problematiek duidelijk naar voren. Er gebeurt iets wat niet kan, tenminste niet in onze werkelijkheid. Wij weten niet hoe de boodschap zich verhoudt tot de geschiedenis, maar wij allemaal staan in diezelfde spanning.

Dit moet in de vroege kerk een indrukwekkend verhaal zijn geweest. Gods Koninkrijk blijft uit. Vol verlangen wordt door mensen veel verwacht, maar ondertussen sterven geliefde mensen. Dat is de belevingswereld van de gelovigen voor wie Johannes schrijft. De vertragende beweging van een Jezus die menselijk gesproken te laat komt staat centraal in het verhaal. Dit is het perspectief van een christengemeente die hoge verwachtingen had en die zich teleurgesteld heeft gevoeld. Men wordt geleerd dat het leven in Gods naam doorzet: 'Lazarus, kom naar buiten.'

Na allerlei vertraging klinkt tot Lazarus een machtswoord van Godswege: 'Lazarus, kom naar buiten!' Hoe kan Jezus dat bedoelen? Wat kan de betekenis zijn van zo'n opstandingswoord terwijl wij weten hoe definitief de dood is? Jezus zoekt de confrontatie. Hij kijkt de dood in het gezicht. Juist daar ligt de sleutel tot het omgaan met de dood. Niet in de ontkenning. Het is niet de bezwering die mensen vaak in het verhaal hebben gelezen die het zo'n mooi verhaal heeft gemaakt, integendeel. De dood is reëel en het leven is ermee gebaat dat wij dat beseffen, zonder erdoor geobsedeerd te raken.

Ik begrijp het verhaal niet met mijn verstand. Meer helpt het mij om het verhaal mystiek te horen. Iemand opgesloten in een graf, was in Gods licht bestemd om te leven. En hij leefde toen Jezus dat zei. Ontroerend is de verbeelding van Vincent van Gogh die, 'ten dode'

depressief als hij kon zijn, zijn eigen gelaatstrekken aan Lazarus heeft gegeven,¹⁰ terwijl hij de compositie van Rembrandt gebruikt en de zon de plaats van Christus heeft ingenomen, maar dan aan de andere kant van het graf.¹¹

Ik ben de opstanding en het leven.
Wie in mij gelooft zal leven, ook wanneer
hij sterft,
en ieder die leeft en in mij gelooft zal nooit
sterven.¹²

Deze uitspraak van Jezus wordt wel als het grootste of centrale van de zeven 'Ik ben' woorden in het Johannesevangelie gelezen.¹³ Het lijkt alsof de andere 'Ik ben' woorden, over het brood dat leven geeft, over de ware wijnstok, over de Goede Herder, en ga zo maar door, allemaal beeldspraak zijn, dus dat het metaforen betreft. Maar dat het alleen hier dan volkomen letterlijk zou zijn bedoeld. Dat vind ik moeilijk te vatten. Deze woorden kunnen in ieder geval niet zo letterlijk bedoeld zijn dat Lazarus onsterfelijk werd. Dat is het punt nu juist, anders zou Lazarus letterlijk nog steeds bij ons zijn. Dat is hij niet.

Natuurlijk, er is een plaats op de Westbank in Palestina, waar tot op de dag van vandaag een open en leeg graf wordt aangewezen als de tombe van Lazarus.¹⁴ Maar na de opstanding van Christus, zo vertelt de orthodoxe traditie, is Lazarus tijdens vervolgingen gevlucht naar Cyprus. Daar hebben de apostelen, volgens diezelfde legendarische traditie, hem later aangesteld als bisschop van Kition, de plaats die nu bekend staat als Larnaca. De Sint Lazarus kerk te Larnaca zou op het tweede graf van de uit de dood opgewekte Lazarus zijn gebouwd.¹⁵ In de crypte van de kerk zagen wij kinderen spelen bij de lege sarcofagen, een ontroerend beeld.

Lazarus is 'opnieuw' gestorven en niet langer bij ons. Maar figuurlijk is Lazarus er wel. Wij denken aan hem en spreken over hem. Wat kan dat dan zijn, eeuwig leven? Ik geloof niet dat Jezus zijn leerlingen of ons oproept om voortaan boven ons kunnen te gaan leven. Wij worden ook niet opgeroepen om te gaan speculeren over wat dat is, eeuwig leven en ons allerlei concrete voorstellingen te gaan maken van een leven na de dood. Het is een begrip en een taalgebruik dat ons voorstellingsvermogen ten enenmale volstrekt te boven gaat. Dit verhaal is geen ontkenning van de feitelijkheid van de dood.

Ik vind het moeilijk om hoofdstuk 11 uit het Johannesevangelie te lezen en te begrijpen alsof het 'gewoon' zo is dat Jezus boven de feiten staat. Velen hebben dat wel gedaan. Voor hen was het een troostrijke gedachte dat Jezus de tijd kon nemen omdat hij toch al wist dat er een goddelijk wonder ging

gebeuren. De macht van de dood werd als het ware uit de tent gelokt, om des te duidelijker door Gods macht te kunnen worden verslagen. De vertraging was dus ter meerdere eer en glorie van God.¹⁶ Ik vind het moeilijk vandaag zo gerustgesteld te lezen, omdat ik weet dat mensen dood gaan, steeds! En toch: De dood, als je er goed over nadenkt, *bestaat* niet. Dat is waar. Ik bedoel 'bestaan' is niet het goede woord. Dat is het gelijk van Epicurus. De dood is immers geen zijnstoestand. Je kunt niet dood *zijn*, want als je bent dan leef je. Het is een belangrijk bewustwordingsproces daar de consequenties uit te trekken.

Het is een wonderlijke familie, twee zusters en een broer die nooit iets zegt. In het enige verhaal over Martha, Maria en Lazarus buiten het Johannevangelie lijkt Lazarus ook niet op te treden als het hoofd van het gezin.¹⁷ Dat is reden geweest om te veronderstellen dat Lazarus verstandelijk gehandicapt was. Dit staat er in de tekst niet bij. Maar het zou wel een paar dingen verklaren. De vierde evangelist identificeert (als enige) Maria met de vrouw die in het volgende hoofdstuk Jezus zalft met olie en zijn voeten daarna droogt met haar haar, een ritueel ter voorbereiding op zijn lijden en sterven.

De uitstel van de komst van het Koninkrijk van God is de werkelijkheid van de eerste lezers. Met deze vraag hebben zij geworsteld. Het is een vertolking van het spanningsveld tussen onze ervaringswerkelijkheid enerzijds en ons geloofsvertrouwen anderzijds. Aan die spanning ontkomt geen mens. Martha zei tegen Jezus:

Als u hier was geweest, Heer,
zou mijn broer niet gestorven zijn.¹⁸

Christus lijkt, ook voor ons, in al zijn heerlijkheid te laat te komen. Midden in het leven, zijn mensen slechts een ademtucht van de dood verwijderd. Dat is een feit waarin ook de religie geen verandering brengt. Maar onze opstelling doet er toe. Juist de erkenning van die kwetsbaarheid, die onmiddellijke breekbaarheid van het leven, die maakt dat wij zomaar de kluts kwijt kunnen zijn, die gaat de Heer ter harte, zodat het hem ontroert. Het is in die harde kant van de werkelijkheid dat hij zich geeft. De opwekking van Lazarus is in het Johannesevangelie de opmaat naar de

kruisiging. Het is in het vierde evangelie naar aanleiding van deze leven schenkende daad, dat Jezus wordt gedood. De representant van de wereldse macht in dit verhaal, hogepriester Kajafas, in het gewaad van de religie, profeteert de ironische woorden:

Besef toch dat het in jullie eigen belang is
dat één man sterft voor het hele volk,
zodat niet het hele volk verloren gaat.¹⁹

En de evangelist voegt toe:

Vanaf die dag overlegden ze hoe ze hem
zouden doden.²⁰

De macht van de wereld, dus al dan niet in een religieuze jas, staat met de rug toe naar de intimiteit van het beleefde geloof. De filosoof René Gude betreurt in het boekje waarmee ik deze overdenking begonnen ben, het verval van religie in de samenleving vooral om twee redenen. Dat is ten eerste het vermogen om werkelijk te vieren en ten tweede, wat hij noemt, de organisatie van het verdriet. Ik denk dat hij gelijk heeft en dat wij hier ook onze kracht als geloofsgemeenschap in te zoeken hebben. Wij oefenen ons wekelijks als geloofsgemeenschap in zinrijke taal en omgangsvormen, bestemd om lief en leed te delen, zonder ophouden. Dit zijn onze tekenen van eeuwig leven.²¹ Wanneer er iemand gestorven is, zullen wij hem of haar toevertrouwen aan Gods eeuwige barmhartigheid. Amen.

Uitzending en zegen

U bent gezegende mensen. In alle bescheidenheid mogen wij leven met raadsels. Het is goed om niet altijd onze kracht te zoeken in wat wij met ons verstand kunnen begrijpen. God geeft ons de inspiratie elkaar tot zegen te zijn, juist ook wanneer wij kwetsbaar zijn en de kostbaarheid beseffen van ons leven als een groot geheim.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met u allen.

Noten

¹ Brands, W., en R. Gude, *'Sterven is doodeenvoudig. Iedereen kan het'*, Leusden 2014. Gude verwijst naar de scepticus Pyrrho van Elis en naar de stoïcijn Seneca, 14-15.

² *Sterven is doodeenvoudig*, 15-16.

³ Het Griekse woord voor de gemoedrust waar Epicurus van spreekt is 'ataraxia', sleutelbegrip in zijn filosofie.

⁴Matteüs 8,24

⁵Johannes 11,4 (NBG 1951).

⁶Afgeleid van het Hebreews, Eliëzer

⁷Johannes 11,5.

⁸Cf. Marsh, J., *Saint John*, Harmondsworth 1988 (=1968), 420-443.

⁹Kaaij, E. van der, *De ongemakkelijke waarheid van het Christendom. De echte Jezus onthuld*, Nijkerk 2014. Cf. Trouw, 2 februari 2015.

¹⁰Van Gogh, De opwekking van Lazarus, olieverf, 1890.

¹¹Rembrandt, De opwekking van Lazarus, ets Rijksmuseum, 1630.

¹²Johannes 11, 25-26.

¹³Marsh, *Saint John*, 427-428.

¹⁴Al-Eizariya bij het antieke Betanië, 2,5 km ten oosten van Jeruzalem.

¹⁵Merkwaardig genoeg is de naam van de stad 'Larnaca' is afgeleid van het Griekse *larnax*, wat sarcofaag betekent. Er werd op deze plaats aan het eind van de 9e eeuw een grote begraafplaats gevonden. Hein, E., et al., *Cyprus. Byzantine Churches and Monasteries Mosaics and Frescoes*, Ratingen 1998, 131.

¹⁶Cf. Johannes 11, 4 en 15.

¹⁷Lucas 10, 38-42.

¹⁸Johannes 11,21.

¹⁹Johannes 11,50.

²⁰Johannes 11,53.

²¹'Sterven is doodeenvoudig', 53-54. Zie over 'een bepaalde vorm van onsterfelijkheid' 29 en 33.

Figuur 1: Lazarus, icoon 12e, 13e eeuw

Figuur 2: De opwekking van Lazarus, Rembrandt

Figuur 3: De opwekking van Lazarus, Van Gogh